

ВІДГУК

на дисертаційне дослідження Твердохліб Тетяни Сергіївни «Теорія і практика розвитку педагогічної освіти у системі навчальних закладів Православної Церкви в Україні (XIX – початок XX століття)», подане до захисту на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук із спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Гуманізація сучасного суспільства передбачає створення освітнього середовища на демократичних засадах із урахуванням загальносвітового, національного та регіонального історико-педагогічного досвіду, культури, традицій, матеріальних, моральних і духовних цінностей та пріоритетів, соціального контексту розвитку освіти, її системної взаємодії із соціумом. Вагомим здобутком у цьому напрямі є теорія та практика формування і розвитку системи підготовки педагогічних кадрів в Україні, шляхи її відновлення і оновлення, орієнтація на самобутність і самодостатність особистості педагога. Обрані автором підходи до вивчення потенційних можливостей досвіду минулого щодо підготовки вчителя-професіонала, який уміло викладає, організує учіння і життєдіяльність дітей, створюючи умови для їхнього інтелектуального і морального розвитку, формування духовного світу вихованців, орієнтовані на синтез сучасних досягнень теорії і практики педагогічної освіти та переосмислення історико-педагогічного досвіду, у тому числі, і релігійного спрямування, з метою вдосконалення підготовки педагогічних кадрів у сучасних умовах. Це посилює актуальність і доцільність проведеного Т.С.Твердохліб дослідження. Разом з тим, зазначимо, що не поділяємо одну з авторських тез про те, що сьогодні спостерігається «поступове взаємопроникнення світської і релігійної освіти», «поступова інтеграція світського й релігійного компонентів».

Дисертаційне дослідження Т.С.Твердохліб виконано відповідно до комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри педагогіки («Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладах») (РК № 1 - 200199004104) Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Тема затверджена вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 5 від 24.06.2016 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 6 від 27.09.2016 р.).

Доцільність дисертаційної роботи Твердохліб обумовлена потребою розв'язання соціально-педагогічних суперечностей:

- між соціально-педагогічними запитами на духовні й моральні цінності православ'я та недостатнім вивченням стійких православних традицій, багатого християнсько-виховного, освітнього досвіду, їх обмеженим використанням в умовах соціально-економічних перетворень та освітніх реформ;
- між потребою в удосконаленні системи вищої педагогічної освіти, її орієнтацією на європейські стандарти й відсутністю неупередженого узагальнення теорії і практики педагогічної освіти в навчальних закладах ПЩ в Україні з метою творчого використання цінного досвіду в сучасних умовах;
- між досить високим рівнем дослідженості у вітчизняній педагогічній науці проблеми розвитку педагогічної освіти у світських навчальних закладах обраного періоду та необхідністю долучення до вітчизняного наукового і практичного педагогічного доробку оригінальних підходів, концепцій і технологій християнської педагогіки, які мають свою специфіку й наукову цінність;
- між значними здобутками середніх навчальних закладів ПЩ досліджуваного періоду в аспекті поєднання теоретичної і практичної підготовки вихованців до педагогічної діяльності та відсутністю неупередженого вивчення означених напрацювань і творчого їх застосування в умовах орієнтації сучасної системи педагогічної освіти на впровадження дуальної форми навчання.

У дисертаційній роботі Т.С.Твердохліб категоріальний і методологічний апарат, мету та завдання дослідження визначено адекватно його проблемі і

науково обґрунтовано. У відповідності із вимогами аргументовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет і методи наукового пошуку.

Дисертація має чітку структуру і логіку викладу матеріалу. Науковий рівень і достовірність результатів дисертаційної роботи Т.С.Твердохліб забезпечується використанням комплексу аналітичних методів, що відповідають специфіці історико-педагогічного дослідження. Достатньою і різноманітною з огляду на характер використаних матеріалів є і джерельна база дослідження: в цілому список використаних джерел включає 1472 найменування, із них 241 – архівні документи, що вже є науковою цінністю роботи. Уведено до наукового обігу невідомі та маловідомі архівні документи (загальною кількістю 43 одиниці) щодо реалізації педагогічної освіти в системі навчальних закладів ПЦ, а також окремі відомості біографічного характеру викладачів педагогіки КДА (М. Зайцева, М. Олесницького, В. Чекана та ін.), а отже суттєво розширено джерелознавче поле вітчизняної історико-педагогічної науки. Це дозволило на основі системного підходу, ключових ідей системно-хронологічного, синергетичного, історіографічного, соціокультурного, феноменологічного, антропоцентричного, аксіологічного, персоналістично-біографічного, компетентнісного, деонтологічного, акмеологічного підходів розкрити важливі аспекти наукової проблеми і обумовило новизну і теоретичний рівень дослідження.

Хронологічні межі дослідження визначаються суспільно-політичними і економічними зрушеннями, оформленням системи навчальних закладів та системи духовної освіти ПЦ як історико-педагогічного феномена в Україні у визначений період. Нижня і верхня хронологічні межі визначені об'єктивно. Територіальні межі дослідження охоплюють Київську, Подільську, Волинську, Чернігівську, Полтавську, Харківську, Катеринославську, Таврійську, Херсонську єпархії ПЦ, що територіально і за назвою збігаються з 9-ма українськими губерніями, які перебували у складі Російської імперії.

Варто зазначити, що значний масив використаних матеріалів у дисертації складають накази, розпорядження, статuti та інші нормативно-правові документи Св. Синоду та Міністерства народної освіти (МНО), які регулювали діяльність світських і духовних навчальних закладів (статuti православних духовних академій, семінарій, єпархіальних училищ, Положення, Правила, звіти ревізійних комісій, довідкові книги українських єпархій, навчальні програми духовних семінарій, училищ, церковних шкіл; матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, Державного архіву м. Києва, Інституту рукописів Національної наукової бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державного архіву Харківської області, Державного архіву Вінницької області; науково-педагогічні джерела фондів Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського (м. Київ), Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (м. Київ), Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, бібліотеки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, наукової бібліотеки Київської православної богословської академії; праці з теорії та історії педагогіки, посібники та підручники викладачів духовних навчальних закладів досліджуваного періоду; роботи світських педагогів; невідомі й маловідомі для широкого загалу публікації періодичних видань другої половини ХІХ – початку ХХ ст.; статті, монографії, дисертації провідних науковців із досліджуваної проблеми; бібліографічні покажчики, довідники, підручники, методичні посібники; комп'ютерно-інформаційні матеріали.

На цій основі було уточнено основних дефініцій дослідження : «система навчальних закладів ПЦ», «педагогічна освіта в системі навчальних закладів ПЦ у ХІХ – на початку ХХ століття», «зміст педагогічної освіти в навчальних закладах ПЦ», «духовні навчальні заклади», «пастирське богослов'я», «гомілетика» тощо, тобто базові поняття, що характеризують специфіку та витоки становлення і розвитку педагогічної освіти у вітчизняних навчальних закладах ПЦ.

У дисертаційному дослідженні Т.С.Твердохліб вперше здійснено науковий ретроспективний аналіз проблеми педагогічної освіти у системі навчальних закладів ПЦ (XIX – початок XX століття), запропоновано і обґрунтовано етапи становлення та розвитку дефініції «система педагогічної освіти в навчальних закладах ПЦ у XIX – на початку XX століття»: (I етап (1808 р. – перша пол. 60-х рр. XIX ст.) – започаткування цілеспрямованого процесу організації педагогічної освіти в навчальних закладах ПЦ, орієнтованої на підготовку студентів і семінаристів до релігійно-морального виховання пастви; II етап (др. пол. 60-х рр. XIX ст. – перша пол. 80-х рр. XIX ст.) – доповнення змісту педагогічної освіти в навчальних закладах ПЦ підготовкою вихованців до викладацької діяльності в духовних та початкових школах, започаткування вивчення педагогіки як обов'язкового предмету, збагачення форм і методів педагогічної підготовки; III етап (др. пол. 80-х рр. XIX ст. – перша пол. 90-х рр. XIX ст.) суперечливих нововведень у змісті й організації педагогічної освіти та її спрямування на розширення практико орієнтованої підготовки вчителів початкових шкіл; IV етап (др. пол. 90-х рр. XIX ст. – 1918 р.) – поглиблення теоретичного і практичного складників педагогічної освіти в навчальних закладах ПЦ); генезу ідеї розвитку системи педагогічної освіти в освітніх установах ПЦ; зроблено спробу незаангажовано схарактеризувати її роль у становленні цієї системи у досліджуваній період; подано змістову, культурологічну та прогностичну інформацію щодо основної дефініції дослідження.

Т.С.Твердохліб виявлено провідні тенденції розвитку педагогічної освіти в системі навчальних закладів ПЦ в Україні XIX – початку XX ст., до прогресивних серед них віднесено: забезпечення єдності теоретичної і практичної підготовки; поступове розширення мережі навчальних закладів, що надавали педагогічну освіту, уведення нових типів таких освітніх установ; розширення і кількісне зростання представників суспільних прошарків населення, залучених у якості здобувачів педагогічної освіти; поступове розширення мети педагогічної освіти, ускладнення і трансформація її змісту;

удосконалення форм та методів навчання, що забезпечували педагогічну освіту у різних типах навчальних закладів ПЦ; активізація навчально-дослідницької роботи вихованців навчальних закладів Православної Церкви з педагогіки, педагогічних та педагогічно орієнтованих предметів.

На підставі узагальнення історико-педагогічних джерел, нормативних і державних документів у роботі розкрито проблеми діяльності системи педагогічної освіти в навчальних закладах ПЦ в Україні XIX – початку XX ст, які є важливими і для сьогодення: розробка і впровадження в освітню практику духовної школи курсу пастирської педагогіки, що ґрунтується на положеннях сучасної андрагогіки; залучення здобувачів вищої освіти ПЦ до науково-дослідницької роботи педагогічного спрямування; оновлення навчально-методичного забезпечення навчання гомілетики і пастирського богослов'я; організація при закладах передвищої та вищої педагогічної освіти спеціальних навчальних установ, де студенти мали б можливість проходити педагогічну практику в умовах дуальної освіти тощо. Таким чином набули подальшого розвитку положення та ідеї щодо генези педагогічної освіти в навчальних закладах ПЦ.

Практичне значення дисертаційного дослідження Т.С.Твердохліб полягає у тому, що результати роботи можуть бути використані для підготовки навчально-методичної літератури; при розробці та викладанні навчальних предметів «Історія педагогіки», «Педагогіка», «Педагогіка вищої школи», «Основи педагогічної майстерності», «Православна педагогіка», «Християнська педагогіка», дисциплін за вибором для здобувачів вищої освіти, зокрема, у закладах богословського спрямування, а також в укладанні підручників, навчальних посібників, іншої навчально-методичної літератури, підготовці енциклопедичних, біографічних видань з питань генезису педагогічної освіти в Україні.

Результати дисертаційного дослідження були упроваджені в освітній процес і практику роботи. Матеріали дисертації впроваджено в освітній процес

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Основний зміст дисертації висвітлено відображено в 43 наукових працях (із них 41 – одноосібна), серед яких: 2 монографії (1 у співавторстві), 19 статей в наукових фахових виданнях України (1 у співавторстві), 4 статті в іноземних виданнях (Болгарія, Румунія, Швейцарія), 18 тез доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Матеріали кандидатської дисертації «Науково-педагогічні ідеї та діяльність викладачів Київської духовної академії (друга половина XIX – початок XX століття)», яка була захищена в 2013 році за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, в тексті докторської дисертації не використовуються.

Зміст автореферату відповідає змісту дисертаційного дослідження.

У цілому позитивно оцінюючи наукове дослідження Твердохліб Т.С., слід висловити ряд зауважень і побажань щодо змісту дисертації та автореферату.

1. На нашу думку, у параграфі 2.1 недостатньо представити наукову методологію і основні загальнонаукові підходи, на яких ґрунтуються історико-педагогічні дослідження проблем світської педагогіки, а їй слід схарактеризувати методологічне підґрунтя наукових розвідок релігійної тематики, врахувати їх взаємодію у зазначений історичний період. Саме це, на нашу думку, стало системотвірним фактором становлення педагогічної освіти у навчальних закладах Православної Церкви в Україні XIX – початку XX століття.

2. Більш чіткого тлумачення потребують загальні поняття «пастирська педагогіка», «педагогічна складова... (гомілетики; пастирського богослов'я)», а також «пастирська дидактика» на відміну від світської дидактики.

3. Враховуючи інформаційну насиченість, великий обсяг (51 с.) параграфу 3.1 і його особливий потенціал у розкритті досліджуваної проблеми, зауважимо, що його варто структурувати на окремі компоненти у відповідності із певними типами закладів, заснованими Православною Церквою в ХІХ – на початку ХХ століття у межах кожного досліджуваного періоду. Натомість обрана автором технологія загального співставного аналізу через велику кількість чинників та відповідних їм змін недостатньо сприяє чіткому диференційованому уявленню про еволюцію змісту педагогічної освіти і у КДА, і на інших рівнях педагогічної підготовки.

4. Вважаємо необхідним більш чітко структурування розділу 4, який не має поділу на підрозділи, хоча така можливість присутня, наприклад, із врахуванням можливостей впровадження у системі педагогічної підготовки у закладах релігійної освіти та у світських освітніх закладах.

5. Вважаємо за доцільне використати у тексті дисертаційного дослідження порівняльні таблиці, особливо, коли це стосується змісту педагогічної підготовки у закладах певного типу на виокремлених авторкою історичних етапах, що дозволить краще зрозуміти динаміку і тенденції змін у них на рівні навчальних планів та програм.

6. На нашу думку, доцільним є представлення у додатках навчальних планів, програм, змісту підручників, ксерокопій інших цінних для розуміння сутності досліджуваної проблеми матеріалів та посилань на ці конкретні матеріали у тексті.

Висловлені зауваження не знижують наукової та практичної цінності дисертаційного дослідження Твердохліб Т.С., яке виконане на належному науковому і практичному рівні.

Дисертаційна робота Твердохліб Т.С. «Теорія і практика розвитку педагогічної освіти у системі навчальних закладів Православної Церкви в Україні (ХІХ – початок ХХ століття)» є завершеним, оригінальним, самостійним науковим дослідженням, що відповідає вимогам МОН України пп: 9, 10, 12, 13,

14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами від 19.08.2015 року, Постанова Кабінету Міністрів України № 656), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук із спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент

*доктор педагогічних наук, професор
кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Інституту психології та права
Національного університету «Львівська політехніка»*



В.О.Вихрущ

Підпис засвідчує:

Вчений секретар



Р.Брилинський